

Horkay Hörcher Ferenc

HOGYAN ZÁRHATÓ LE A KOMMUNIZMUS ÖRÖKSÉGE ÉS A HIDEG POLGÁRHÁBORÚ?

Megfontolások a nemzeti megbékélés lehetőségéről

A 2010-es választás a rendszerváltásról mond ítéletet

Minden választásnak megvan a maga sajátos arca. A következő honi választás különös ismertetőjele, hogy a választóknak nem pusztán a kormány elmúlt négyévi teljesítményéről kell véleményt formálniuk, s nem csak a jövő négy évre vonatkozó ajánlatok közül döntenek majd. A 2010-es országgyűlési választás arról is szól, hogyan ítélik meg a választók a rendszerváltás húsz évét. Hiszen egy nemzedéknyi idő már elegendő távlatot biztosít ahhoz, hogy erre a kérdésre érdemben tudjunk válaszolni. De nem csak a racionális összegzés igénye sarkallhatja az embereket erre a visszatekintésre, hanem erre kényszeríti őket a válsághelyzet is. Nem pusztán a világgazdasági depresszió. Magyarország ugyanis már korábban válságba jutott. Ezt legelőször az utcára vonuló emberek jelezték – no nem az MTV székházat megostromlók, hanem a békés tüntetők a Parlament előtt 2006 őszén, Gyurcsány Ferenc miniszterelnök őszi beszéde után. S aztán a köztársasági elnök mondta ki emlékezetes módon, az önkormányzati választások lezárulta után: Magyarországon erkölcsi válság van. Gyurcsány Ferenc beszéde ugyanis világosan megmutatta: a király meztelen. Hazugságban nem lehet egy országot vezetni. Márpedig ebben az esetben maga a miniszterelnök nyomta rá magára a hazudós bélyegét. Az elmúlt három év pedig annak az árnyékában telt, hogy sem maga a miniszterelnök, sem politikai háttországa, sem a szocialista–liberális koalíció nem volt elég bátor ahhoz, hogy a napvilágra került bűn politikai következményeivel szembenézzen. Épp ellenkezőleg: a lakosság egyértelmű jelzése ellenére tovább mentek – ha nem is következetesen, inkább nem okulva – az általuk helyesnek vélt irányba, figyelmen kívül hagyva a hazai és külföldi jelzéseket, bűnt bűnnel tetézve: 2006. október 23-án a rendőri erők védtelen járőrekre támadtak, később a bíróság által többszörösen elítélt módon. A kormány ezzel legitimitását veszítette, s ennek a közérületnek a következménye az, hogy a kormánypártok a bukás peremére kerültek.

A 2010-es választások ugyanis nem pusztán a választókat megosztó két tábor egymásnak feszülését hozza majd, ahogy a korábbi választások. Most nem két, egymással nagyjából azonos súlycsoportba tartozó politikai erő küzd egymással. A választók már előbb kimondták döntésüket – erről az európai választások tudósítottak. A szocialistákat egy súlycsoporttal hátrébb – a kis- és közepes pártok közé – sorolták, az SZDSZ fölött pedig – azzal, hogy a bejutási küszöb alá süllyedt támogatottságuk – végleges ítéletet mondtak. Ezzel viszont a rendszerváltás két meghatározó pártja került véghelyzetbe. A választók tehát most arról döntenek, hogy megerősítik-e a 2009-es eredményt, és ez-

zel végleges ítéletet mondanak-e azon pártok felett, melyek nem tartották magukat a rendszerváltás programjához.

Ugyancsak új jelensége a mostani választásnak, hogy erőteljesen megjelent a színen egy új politikai alakulat, amely nem volt része a rendszerváltás folyamatának, s amely a rendszerváltás értékeinek jó részét meg is kérdőjelezi. Ezért a választók az ő támogatóikkal ismét a rendszerváltás fölött tudnak ítéletet mondani.

A rendszerváltó pártstruktúra megrendülésének okai

Bár korábban is volt rá példa, hogy egy-egy rendszerváltó párt eltűnt a politikai palettáról – kiscgazdák, kereszténydemokraták –, a jelenlegi tektonikus mozgások magyarázata csak az lehet, hogy a politikai elit, ezen belül is elsősorban a kormány és a kormánypártok, nem vonták le azokat a politikai következtetéseket, amelyek az adott morális válságból adódtak. Ezzel politikai válságot gerjesztettek az országban, s a választók e fölött mondtak többszörösen ítéletet – lásd a szociális népszavazást és az európai választást. Vagyis a kormánypártok iránti bizalom megrendülésének oka, hogy a választók a demokratikus rend működésével kapcsolatban csalódtak bennük, amiért a hatalmon lévők a rendszerváltás eredeti szándékaitól eltérően használták kormányzati erejüket. Ezzel a súlyos demokratikus deficittel szemben a választók csak egy módon fejezhették ki akaratukat: a kormánypártok végzetes meggyengítésével.

De miként juthattak idáig a balliberális erők a rendszerváltást követően? Válasszuk szét a szocialistákat és a liberálisokat – bár kétségtelen, hogy a legalább 16 éves együttélés következtében ez nehéz feladat. Ami a szocialistákat illeti, elég nyilvánvaló az ok: ők ugyanis mind a mai napig nem tudtak beletörődni abba, hogy elvesztették az ország fölötti hatalom monopóliumát, és továbbra is úgy gondolják, valamifajta kiváltságos joguk van erre a címre. Vagyis nem sikerült megszabadulniuk a pártállami örökségtől. Mivel – intézményrendszerük és választói-aktivista hátterük mellett – politikai kultúrájuk is nagyrészt a korábbi korszakból származik, ezért politikai cselekvésük, az alkotmányos intézményrendszerhez fűződő viszonyuk az állampárti beidegződések miatt nem kompatibilis a képviseleti demokráciával. Ennek a tételnek a legékesebb bizonyítéka maga Gyurcsány Ferenc, aki nemcsak az egypártrendszer politikai szocializációját hozza magával, hanem sikeres, úgynevezett üzletemberi életútja is a rendszerváltás kudarcának bizonyítéka. Gyurcsány ugyanis az információhoz és a döntéshozatali folyamathoz való kiváltságos, tehát demokratikusan indokolhatatlan hozzáférését kamatoztatva tudott a gazdasági életben odáig jutni, ahol ma áll.

Gyurcsány politikájának talán legriasztóbb szegmense azonban túl van a korrupción és a politikai befolyás gazdasági hatalomra való konvertálásának ismert technikáin. Az ő politikai jelenlétének a demokrácia szempontjából legveszélyesebb szegmense az a háttér-, kamarilla- és paktum-politika, amely egészen nyilvánvalóvá teszi, hogy nemcsak az ellenzék, hanem a magyar választókat sem tekinti partnernek, hanem tárgyként próbálja őket manipulálni. Ennek a velejéig antidemokratikus politikai attitűdnek volt

nyilvánvaló példája az, ahogy a kormány a világválság kirobbanására reagálva megkötötte az IMF-fel a szerződést. Nemcsak a részletek nem voltak sokáig ismertek, hanem magának a hitelfelvételnek a tényét is tagadta egy ideig a kormány, és a kormányfő a politikai felszínen az államtársadalmi összefogás fontosságára utaló eseményeket – valamifajta nemzeti nagytanácsot – celebrált. A demokratikus intézményrendszer ilyenfajta kiüresítése nyilvánvaló üzenetet hordoz: „Minket a rendszerváltás nem kötelez!”

Hasonló kiváltságos helyzetben érezte magát a másik kormánypárt, a szocialisták állandó partnere, a magát liberálisnak nevező SZDSZ. Hogy az egyik legkeményebb rendszerváltó programmal indult párt rossz útra tévedt, azt legkésőbb egykori elnöke tiltakozásakor, vagyis a Medgyessy-ügy kirobbanásakor érezkelnie kellett volna a pártnak. De ennél is tovább kell mennünk, ha a tényleges helyzetet kérjük számon a párton: valójában ott hagyták el a szabaddemokraták a rendszerváltás pályáját, amikor kormányra mentek a szocialistákkal 1994-ben, ígéretük ellenére, egyetlen éjszaka alatt váltva köpönyeget. Erre persze felvethető, hogy politikai irányvonalán majd minden párt változtatott, beleértve a liberálisoké is, majd konzervatív néppártivá váló Fideszt. Ezért legyen világos: nem az a baj az SZDSZ 1994-es mozdulatával, hogy politikai irányvonalán korrekciót hajtott végre a párt. Hanem az, hogy azt a nemzeti kerekasztal idején világosan kimondott elvet, amely szerint a volt kommunista utódpárttal nem kormányoz együtt egyetlen rendszerváltó párt sem, megszegték. Innét kezdve pedig a szabaddemokraták csúszása folyamatos és egyirányú volt, amit jól kifejezett szavazótáboruk fokozatos, de folyamatos és végül végzetesnek bizonyuló lemorzsolódása. A Tocsik-üggyel, Medgyessy és Gyurcsány megtűrésével, a hatalomhoz való görcsös ragaszkodásával a párt világossá tette, hogy nem tekinti magát a rendszerváltás örökösének – fontosabb számára ennél a hatalmi pozíciók megszerzése és megtartása. A hatalmi arroganciára nem csak Kóka János csaláson alapuló megválasztása a példa. Magyar Bálintnak a magyar felsőoktatással kapcsolatos kisajátító, kézivezérléses szemlélete is arra utal, hogy e párt belső értékrendjét nem a rendszerváltás tiszta alkotmányos értékrendje határozta meg 1994 óta.

Ha a rendszerváltó pártok megrendüléséről beszélünk, a mostanában igencsak népszerű Fidesz életében is voltak olyan pillanatok, amikor közel sodródott a rendszerváltás határvidékéhez. Az egyik ilyen eset az volt, amikor Orbán Viktor elhagyta a pártot, és a polgári körök vezetésében kereste a politikai kibontakozás lehetőségét. Ezzel ugyanis a parlamenti politizálásba vetett hite megrendüléséről üzent, és hasonló hatást érhetett el azon választói milliókban, akik nem sokkal korábban rá a Fidesz vezetőjeként voksoltak. És hasonlóan veszélyes terepre tévedt a Fidesz, amikor egy olyan szubkultúrát támogatott egyes baráti médiumok felfuttatásával és országos roadshow-k szervezésével, saját PR-ja érdekében, amelyből bizony organikus módon nőhetett ki a mára számára is igencsak kellemetlen ellenféllel való Jobbik hátországa. És akkor nem beszéltem a pártfinanszírozás megoldatlanságairól, ami szintén mind a két politikai oldal politikai felelőssége, s ami a Fidesz esetében is a mögöttes álló gazdasági erők láthatatlan, de érzékelhetően korrupcióra csábító mozgásaihoz vezethetett.

A morális, politikai és gazdasági válság következményei négy pontban

(1. A magyar népesség ijesztő mentális-egészségi állapotban van) A politika közvetlen vagy közvetett kapcsolatban áll az emberek közérzetével, ha másképp nem, pénztárcájukon keresztül. Különösen igaz ez egy kialakulatlan demokrácia esetében, ahol elvileg épp az lenne a politika feladata, hogy a közösségi áldozatvállalás tekintetében példát mutasson a választóknak. A kádárizmus ugyan arra megtanította az embereket, hogy a hatalmasokban ne bízzanak, ám a végzetes kiszolgáltatottságot is a kádárizmus hagyta ránk. Az emberek csak ne üssék bele az orrukát a politika világába, a döntések valahol hátul, egy (vagy több) sötét pártház folyosóin dőlnek el. A politikai kiszolgáltatottság-érzésnek pedig döntő hatása van az emberek mindennapi érzésvilágára, hangulatára. Ha a politika a kilátástalanságot termeli újra, akkor az emberek ezt a saját hétköznapi világukban nem tudják felülírni. Csak a kiábrándulás marad nekik: politikából, közéletből, közösségből. Ahogy a politikában a két oldal marakodik, úgy válik ember embernek farkasává a társadalom közegében is. És nem csak arra kell gondolnunk itt, hogy a politikai szekértáborok leképződnek a polgári társadalomban. Hanem arra is, hogy az egyéni életstratégiák szempontjából is milyen ártalmas hatása van ennek a válsághangulatnak.

Minden felmérés azt mutatja, hogy Magyarországon az emberek kiábrándultak, csatlódtak a rendszerváltáskor feltámadt reményeikben, és még a szükségesnél is sötétebben ítélik meg maguk és az ország helyzetét. A Gallup felmérése szerint¹ az optimizmus–pesszimizmus tekintetében az ország a nála tízszer szegényebb országok között, Haiti és Burundi táján tanyázik. És ez nemcsak az emberek mai helyzetének megítélését jelenti, hanem azt is, hogy a jövőbe vetett bizalmuk is elveszett: a megkérdezettek csaknem fele úgy látja, hogy a számára lehetséges legrosszabb életre van esélye a jövőben. Az Európai Unió országai közül Magyarországon voltak a legtöbben a megkérdezettek között, akik úgy vélték, nem hozott javulást a rendszerváltás az életükben – csak a fiatalok között vannak többségben azok, akik szerint a rendszerváltás igenis javulást hozott. Magyarországon – a volt szocialista országok között egyedüliként – a többség úgy véli, hogy a rendszerváltás előtt jobb volt a helyzet, mint mostanában.

Tudjuk, hogy az életlehetőségek ilyenfajta megítélésének súlyos hatása van nemcsak az emberek mentális–testi egészségére (a depressziótól a különböző népbetegségekig), hanem várható élettartamukra, s persze munkaképességükre is. Ezzel pedig súlyosan befolyásolja a termelékenységet, az ország gazdasági potenciálját is. Ami viszont visszahat arra, hogy az állam milyen módon tudja támogatni a társadalombiztosítást vagy a nyugdíjat. Magyarország siralmas közhangulatával, demográfiai deficitjével, az emberek aggasztó egészségi állapotával bizony a kormányozhatóság határára sodródott: egy depressziós és beteg nép, ha akar sem tud már törvénykövető, lojális polgárként részt venni a köz ügyeinek rendezésében és a nemzetgazdasági termelésben. Az elszegényedő országban pedig a pusztá rendfenntartás is óriási gondokat okoz.

¹ MANCHIN Róbert: *Zimbabwe, Burundi és Magyarország. Adalék az érzelmi tőke és a remény méréséhez*, Magyar Gallup Intézet, Budapest, 2009 június (www.gallup.hu/Gallup/release/zimbabwe_090605.htm).

(2. *Folyik a bűnbakkeresés*) S csakugyan, mindennapos tapasztalatunk, de legalábbis érzünk, hogy a pusztá rendfenntartás terén is alapvető gondjai vannak a Bajnai-kormányoknak. Ez viszont, azon túl, hogy az emberek aszociálissá válnak, és a törvénykövetés egyre kevésbé jellemzi őket, ami végsősoron a békés együttélést is veszélyeztetheti, összefügg egy másik jelenséggel is. A válság feloldását politikusaitól hiába váró, elkeseredett emberek bűnbakkeresésbe fognak. És természetesen sokszor olyanokban találják meg jogos elkeseredettségük tárgyát, akik náluk gyengébbek. Magyarországon az ilyen bűnbakkeresés során történetileg hagyományosan a zsidókat találták meg. Ma a kétségtelenül jelenlévő antiszemita megnyilvánulások mellett, melyekre a Jobbik kapcsán még vissza kell térnünk, a cigányság is céltáblává vált.

Különösen azért veszedelmes tendencia ez – azon túl, hogy egyfelől igaztalan, másfelől embertelen gyakorlatról van szó –, mert most szervezett támogatással is rendelkezik. Korábban Csurka István és pártja képviselte azt a szélsőséges, a félelemre és a félelemkeltésre építő logikát, amit most a Jobbik vállalt fel. Ám a MIÉP reprezentánsai – miközben az antiszemita szöveget már megpendítették – sok tekintetben visszafogottabbak voltak: utcai masírozásról (és főleg tettelegességről) náluk még nem volt szó, és a romaellenességet sem tették pártjuk politikai tematikájának részévé. Demokráciákban időről időre felbukkanhatnak szélsőséges pártok, erre nyugaton is számtalan példa van Le Pentől Haiderig. Ám a Jobbik térnyerése azért veszedelmes, mert egy kialakulatlan demokráciában nincsenek meg azok a védekező mechanizmusok, amelyek az ilyen indulatokat meg tudnák állítani, s ezért – kiegészülve a kormányzati hatalom impotenciájával – az erőszak kirobbanása és eszkalációja fenyeget a társadalmon belül.

(3. *Megkérdőjelezi a rendszerváltást*) Ráadásul a Jobbik ideológiája nem is titkolja, hogy a rendszerváltás idején megszületett közös megegyezést, mint későn jövő, nem tekinti magára nézve kötelezőnek. Ennek az az eredménye, hogy a Jobbik hívei számára az alkotmányos demokrácia nem olyan érték, amit kár lenne veszni hagyni. Épp ellenkezőleg: reményeiket abba vetik, hogy a *status quó*t úgy tudják megbontani, hogy a rendszerváltó pártstruktúra és pártelit a maga egészében bukik, s elsöpri magával a fennálló politikai intézményrendszert is. A Jobbik tehát a jelek szerint az alkotmány ellenében fejti ki a maga tevékenységét, és ezért közvetlen veszélyt jelent a magyar demokráciára.

Ennek a veszélynek közvetlen megnyilvánulása a sajobábonyi ügy, ahol utcai konfliktus, a sajtó megfogalmazása szerint cigány–magyar háború alakult ki. A radikális párt ugyanis szemmel láthatóan arra törekszik, hogy provokálja mind a cigány kisebbséget, mind pedig a közvéleményt, és ezzel szerezzen újabb szavazatokat azok körében, akik eljutottak a végső elkeseredettségig, és már nem mérlegelnek racionálisan, amikor politikailag választanak. Ezért a Jobbik szavazótáborával kapcsolatban nem az a helyes eljárás, ha őket mintegy kizárják a közéletből az általuk támogatott párt vállalhatatlan és agresszív politikája miatt, hanem a politikának azt a reményt kell feljűk megcsillantani, amely életüknek újból értelmet tud adni, s ezzel mintegy okafogottá válhat a szélsőségekkel való kokettálásuk, így a Jobbik váratlan felfutása is.

Fontos, hogy a bűnbakkeresésnek van még egy formája, melyet inkább a jobboldali pártokkal szemben szoktak alkalmazni: ez pedig az antiszemita kártya kijátszása. Ennek lényege az, hogy a vészes helyzetről úgy próbálják elterelni a politikai figyelmet, hogy fasisztát kiáltanak, és az antiszemitizmus vádját kiterjesztően használják az egész jobboldali, konzervatív táborra.² Ezért különösen fontos az, hogy egyetlen parlamenti párt se tűrjön meg soraiban antiszemita kiszólásokat, megnyilvánulásokat. A Fidesz számára például ezért lett volna fontos, hogy időben elhatárolódjon a Molnár Oszkáréhoz hasonló hangoktól, melyek szintén az alkotmányos politizálás szokott korlátait átlépve és a kiszolgáltatott emberek indulataira építve próbálnak politikai tőkét kovácsolni maguknak. Az ilyen megnyilvánulások ugyanis, azon túl, hogy az emberek önbecsülésének és azonosság tudatának ártnak, a fasiszta kártya kijátszására kiválóan alkalmasak.

Mind a bűnbakkeresés pszichológiája, mind pedig a rendszerváltás demokratikus értékrendjének megkérdőjelezése felvet egy következő kérdést: azt, hogy miként ítéli meg az országot a nyugat. Az euro-amerikai sajtóban ugyanis igencsak ugranak azokra a jelenségekre, amelyeket a kelet- (valójában közép-kelet-) európai országokban feltűnő antidemokratikus, populista, xenofób, rasszista, (fél)fasiszta megnyilvánulásoknak neveznek. Márpedig az országnak és hatalmi elitjének kevés dolog árthat inkább, mint ha a nemzetközi sajtóban ilyen színben tüntetik fel őket vagy az országot. Mindez tökéletesen független természetesen attól, hogy jogos-e vagy alaptalan az adott híresztelés. A sajtó természetéből fakad, hogy mindenből szeret szenzációt teremteni, ezért ugrik a híresztelésre is. Másfelől a nyugat-kelet viszonyra mind a mai napig jellemző az a fajta kioktató, paternalista szemlélet, amely a volt szocialista országokat bizonyos fokig lenézve szeretné lakosságukat demokráciából továbbképezni, függetlenül attól, hogy az adott sajtóorgánum saját hazájában előfordulnak-e hasonló jelenségek vagy sem. Hogy csak egy példát mondjunk: Franciaországban vagy Németországban ugyanúgy előfordulnak antiszemita vagy egyéb rasszista megnyilvánulások, mint nálunk, ám ritkán olvasunk olyan átfogó cikkeket, amelyek ezeket az országokat az antiszemitizmus-rasszizmus felé való sodródással, politikai elitjüket az ezzel való kokettálással vádolná.

(4. *Hideg polgárháború zajlik*) A külföldi sajtót persze a legtöbb esetben hazulról látják el munícióval. Ugyanis a külföldről hozott vélemény nagyobb súllyal esik latba a hazai nyilvánosság előtt, mint az itthon megjelent információ – ami persze az internet korában meglehetősen idejétmúlt gyakorlat. A nemzetközi sajtó egyes szegmenseivel – éppúgy, mint a diplomáciai körökkel – még a rendszerváltást megelőző idők óta kiváló kapcsolatokat ápoló balliberális tábor tehát érdekelt a sajtóviszály fenntartásában is, amelyet a kultúrharc eszközeinek tekintenek. Ez a kultúrharc az ő olvasatukban a kelet-eu-

² Ennek a széles körben alkalmazott módszernek egyik szép példája, ahogy Mesterházy Attila a Népszabadságnak adott interjújában kijelenti, hogy a Fidesz nem demokratákból áll, majd a foucault-i genealógiát működtetve nemes egyszerűséggel a Fideszre varrja a Jobbikot, mondván, Orbán Viktorral egy polgári körbe tartozott Vona Gábor. Igaz, utána azért hozzáfűzi, „látom a kormánypárt felelősségét is”. Lásd *Mesterházy Attila: Fel kell építeni egy új baloldalt* (interjú), nol.hu, 2009. december 13. (http://nol.hu/belfold/mesterhazy_attila_fel_kell_epiteni_egy_uj_baloldalt).

rópai minta szerint két tábor: a haladók és a maradiak között zajlik, vagyis a progresszió és a múlt erői között.

Ám míg korábban ez a küzdelem csak a szimbolikus politikai harc kiterjesztése volt, ahogy például az Egyesült Államokban is az, mára ezt az ellentétet úgy el tudták mélyíteni a politikai harcot örömmel fogadó politikai elit tagjai, akiknek saját táboruk megerősítése miatt érdekük volt a viszály szítása, hogy ma éles ellentétet tapasztalunk a lakosság két része között, ami bizony már bátran nevezhető hideg polgárháborúnak.

A hideg polgárháború kifejezéssel azt a helyzetet jellemzem, amikor a nyilvánosságban két diszkurzív univerzum jön létre, amelyek között nincs is lényegében átfedés: már ami az értékvilágot, sőt akár a mindennapi események megélésének tapasztalati horizontját illeti, ott sem. Vagyis a két tábor egy helyen két politikai gondolat- és kifejezésvilágot él meg, alkot meg és tart fenn a maga számára, és egyáltalán nem érdekelt abban, hogy a két világ között valamifajta folyamatos kommunikáció fennmaradjon – ami a folyamatosan ismétlődő hadüzenetek cseréjén túlmutatna. Mint említettem, kontrollált körülmények között az ilyesmi a politikai elit számára kívánatos lehet, ám hosszú távon egyáltalán nem biztos, hogy nekik is kifizetődő. Hisz láttuk, a balliberális tábor ráment erre a végső harcra, és ne legyenek illúzióink: a jobboldali tábor is csak egyszeri lehetőséget kap – ha nyer a választáson – a bizonyításra. Ha viszont nem sikerül a – valljuk be, elég kilátástalan helyzetből indított – politikai akció az ország helyzetének javítására, akkor a Fidesz politikai elitje is a politikai temető felé tekintgethet – vagy legalábbis a tábor felbomlását prognosztizálhatjuk.

Ráadásul a jelek szerint a hideg polgárháborút a politikának nem is sikerült mederben tartania. Az utcai demonstrációk, majd az utcai erőszak megjelenése annak bizonyítéka, hogy az emberek kezdik elveszíteni józan önmérsékletüket, s csak mélyseges kiábrándultságuk és politikai depressziójuk akadályozza meg őket ennek utcai demonstrálásában. Ám a sajobáonyihoz hasonló ügyek arra engednek következtetni, hogy a polgárok csoportjai – főleg ha politikailag is uszítják őket – a kialakult zsákutcás helyzetben könnyen fordulhatnak egymás ellen, aminek beláthatatlan következményei lehetnek az együttélés esélyeire.

A kibontakozás lehetséges forgatókönyve négy pontban

Nyilvánvaló, az új kormány legnehezebb feladata az, hogy a jelenlegi – nem túlzás – válsághelyzetből mindenképp ki kell lábalni. Ehhez feltételezésem szerint legalább két feltételnek teljesülnie kell:

- 1) először is le kell zárni a kommunizmus örökségét;
- 2) másodsor pedig véget kell vetni a hideg polgárháborúnak.

Csak e feltételek teljesülése esetén látom reményét annak, hogy az ország a politikai elit vezetésével elindulhasson a kibontakozás útján.

Mi történik akkor, ha ezek a feltételek nem teljesülnek? Két lehetőséget tartok elképzelhetőnek.

Az első lehetőség az, hogy folytatódik ez a bunkerpolitika, amely a hideg polgárháborúhoz vezetett. Az ország tovább csúszik lefelé a lejtőn, ami a gazdasági helyzet további romlását, további eladósodást jelent, és az életszínvonal mind érezhetőbb süllyedését. Ugyancsak velejárója lesz ennek a helyzetnek a morális állapotok további eróziója, aminek eredményeképp az erőszak mind szélesebb körben elharapózik, és a társadalom mentális-egészségi állapotában is további romlás várható. És mivel – mint láttuk – a politikai-gazdasági és a társadalom mentális-egészségi állapota között szoros összefüggés van, ezért nem kell nagy jóstehetség annak megelőlegzéséhez, hogy e két tényező romlása a lefelé vezető spirálmozgást csak gyorsítani fogja.

A másik lehetőség az, hogy a lakosság körében érzékelhető apátiát legyőzi az ugyancsak széles körben érzékelhető kiábrándultság és elégedetlenség. Ennek eredménye lehet – főleg, ha a sajtó vagy annak egy része ehhez hozzájárul – egy olyan társadalmi elégedetlenségi hullám, amely kiterjedt sztrájkokban, demonstrációkban és más egyéb módokon fejeződik ki. Mindezen társadalmi nyomásgyakorló eszközök véleményem szerint valamifajta kiegyezés nélkül a teljes politikai elit kisöprését is előidézheti. Ám kérdés, hogy az új politikai erő vagy erők milyen módon viszonyulnak majd a rendszerváltás értékeihez, és hogy vajon a demokratikus intézményrendszer milyen maradandó sérüléseket szerezhet e kontrollálhatatlan folyamatok során vagy azok eredményeképp, a hatalomra jutott új elit akaratóból vagy attól akár függetlenül is.

Úgy gondolom, hogy egyik fentebb vázolt forgatókönyv sem kívánatos. Ezért alapvető célnak tekintem, hogy a választáson győztes párt a kibontakozás útját válassza, és ne az ellentétek eszkalációja mellett döntsön. Vagyis meg kell teremteni az 1) és 2) keretfeltételt, a kommunizmus örökségének lezárását és a hideg polgárháború befejezését, s így lehetőség nyílhat mind a kétségbevont alkotmányos értékek megerősítésére, továbbépítésére, mind pedig azon – magukban fájdalmas – intézkedések meghozatalára, amelyek a nagy ellátórendszerek reformján keresztül biztosíthatják az állami kiadások csökkentését, és a gazdaságélénkítő csomaggal kiegészítve a nemzetgazdasági folyamatok pozitívba fordulását eredményezhetik. E célok elérése érdekében a következő négy lépés látszik indokoltnak.

(1. A remény kampányára van szükség negatív kampány helyett) Ahhoz, hogy az 1)–2) keretfeltételt elérhessük, arra van szükség, hogy a várhatóan rendkívül éles kampány során ne idegedjenek el végleg egymástól az egymással szemben álló politikai erők vagy legalább a mögöttük álló választói tömbök. Ez ugyanis a társadalom végleges pilléresedéséhez, akár polgárháborús helyzethez vezethet. Hogy a parlamentáris demokráciákban szokásosnál jobban ne feszítsék a húrt a részt vevő felek, annak az lehet a biztosítóka, hogy mindkét fél önmegtartóztatást gyakorol. Ám nyilvánvaló, hogy az ilyesmi könnyebb olyan helyzetben, amikor egy adott párt megnyugtató előnnyel rendelkezik ahhoz, hogy valószínűsíteni lehessen a győzelmét, mint olyankor, amikor valószínűleg elveszíti a választást, és a kampánnyal csak az a célja, hogy veszteségeit minimalizálja. A választások tétje az, hogy melyik politikai formáció alakíthat kormányt az országban, és nyilvánvaló: a győztesnek lesz az a felelőssége, hogy számon fogják kérni rajta a kampányban elhangzotta-

kat. Vagyis a győzelemre esélyes pártnak nem érdeke sem a túligérgetés, sem pedig a politikai helyzet elmérgesítése, hiszen a sarokba szorított vadállat harap.

A jelen helyzetben tehát a Fidesz érdeke és felelőssége, hogy az indulatok ne szabaduljanak el túlságosan, s persze hogy ezzel együtt szavazóit el tudja csábítani az urnákhoz, és megpróbálja szót érteni – ha nem is mindjárt az ellenzék politikájával, de legalább – az ellenzék mögött álló választókkal. Vagy legalább el tudja juttatni hozzájuk néhány üzenetet. Meggyőződésem, hogy az 1)–2) keretfeltételek megteremtésének esélyét csak akkor tudja elérni a Fidesz, ha olyan kampányt tud levezényelni, amelynek középpontjában nem a választók megijesztése és ily módon való cselekvésre serkentése, hanem a remény felkeltése és ily módon való cselekvésre serkentés áll. Tehát éppen nem az országban kialakult ijesztően rossz hangulatra kell támaszkodnia, amely pedig idáig segítette mint ellenzéki pártot, hanem arra van szükség, hogy sikerüljön elhíttetni a választókkal, ha rá szavaznak, valami csakugyan más lesz, mint eddig volt. Vagyis a változást akarók szavazatait kell megnyernie, és ehhez a változás esélyét kell tudni elhíttetni a választókkal. Vagyis a remény kampányára van szükség a reménytelenség és kilátástalanság évei után.

Azonban a választások esetleges megnyerésével a Fidesz nem megnyerni fogja a csatát, hanem épp ellenkezőleg: az igazi küzdelem még csak ekkor kezdődik számára – s persze az ország számára is. Ugyanis ez a küzdelem igen nagy tétre megy. Nem csak a Fidesz elitje számára, amely ebben a csatában végképp elvérezhet, ha kormánzatnak nem sikerül érzékelhető elmozdulást elérnie. Hanem az ország és teljes lakossága számára, melynek húsz évvel a rendszerváltást követően a zsákutcából kellene kitalálnia ahhoz, hogy valamilyen értelmes cél felé elindulhasson.

A Fidesz választási győzelme csak a helyzettel való szembenézés – szükséges, de nem elégséges – feltételeit teremti meg tehát, és semmi esetre sem a helyzet megoldását jelenti.

(2. *A kommunista múltat le kell zárni*)³ A következő, tényleges lépés viszont már közvetlenül célozná az általam említett két keretfeltétel egyikének megteremtését. A Fidesznek ugyanis mindent megelőző elsődleges feladata lenne egy olyan fehér könyv összeállítása, amelyről Mádl Ferenc beszélt a Heti Válasznak adott interjújában augusztus 20-a kapcsán.⁴ Ezzel kapcsolatban a győztes pártnak két kérdést kell megválaszolnia.

Az egyik kérdés arra vonatkozik, hogy milyen időintervallumot öleljen fel a visszatekintés. Elvileg szólhatna az utolsó választás óta eltelt négy évről, vagy arról az időszak-

³ A kommunizmust és a posztkommunizmust itt most az egyszerűség kedvéért egy fogalomként használom. Ám természetesen érdemes különbséget tenni a kommunizmus 1989–90 előtti, tehát hivatalos politikai ideológiaként is működő korszaka és a rendszerváltást követő, bújtatott megjelenési formája között. A kommunizmus demokráciát roncsoló utóhatásáról, vagyis a posztkommunizmusról ma már széles szakirodalom olvasható. Magyar nyelven, főleg a (neo)konzervatív politika- és gazdaságtudományi oldalról lásd például ORBÁN Miklós – LÁNCZI András – MOLNÁR Attila Károly – ORBÁN Krisztián: *Magyar konzervatív töprengések. A posztkommunizmus ellen*, Attraktor, Gödöllő, 2004.

⁴ *Az állam a nemzet ellen*, Horkay Hörcher Ferenc ünnepi interjúja Mádl Ferencsel, Heti Válasz 2009. augusztus 20. (<http://hetivalasz.hu/itthon/az-allam-a-nemzet-ellen-23951>).

ról, amely az előző Orbán-kormány távozásától az új választásokig terjedt. Ám nyilvánvaló, hogy azt a célt, amely miatt e fehér könyvre szükség van: vagyis hogy világossá tegye, hol, ki miatt és mi módon kanyarodott el a magyar politikai élet a rendszerváltás konszenzusa által kijelölt útról, csak akkor tudja megtenni, ha az egész húsz évet megpróbálja áttekinteni. Ami nyilván embert próbáló feladat: húsz évnyi időszakra vonatkozó közösségi emlékezetet kell feltámasztani. Egy ilyen összegzésbe csak a legfontosabb, valóban döntő jelentőségűnek tartott hibák, kihágások, bűnök fognak beleférni, de ezt a feladatot nem lehet megspórolni, ha tisztán akarunk látni a múltat illetően. Egy további feltétele e feladat elvégzésének, hogy természetesen a Fidesz felelősségére is ki kell terjednie az adott anyagnak. Nemcsak az igazságosság szempontjai kívánják így, hanem a politikai racionalitás is, amely ebben az esetben azt diktálja, hogy a folyamatokat próbáljuk megérteni, s abból a Fideszt vagy más jobboldali erőket sem szabad kivonni, különben az események összefüggésrendszere válik érthetlenné és kibogozhatatlanná.

A másik kérdés arra vonatkozik, hogy ki, milyen módszerrel, milyen nyilvánosság előtt végezze el a fehér könyv összeállítását, és milyen határidőre készüljön el vele. Hiszen ha politikai célból készül – s ne tévedjünk el, ne legyünk szégyenlősek ez ügyben, bár történelmi visszatekintésről van szó, a cél politikai: a kommunizmus hagyatékának lezárása –, akkor politikailag is kell időzíteni. Ezért meggyőződésem szerint a kormányzás első évében el kell készülnie ennek a feldolgozásnak.

Hogy aztán kik készítsék el ezt az anyagot, azt már a politika boszorkánykonyháira bízom. Szóba jöhet független szakértői vagy parlamenti ad hoc vagy kormányzati szerv(ek) által alkotott bizottság. A konkrét forma megtalálása nem elméleti kérdés, abban a politikai gyakorlat lesz illetékes. Ám bizonyosra vehető, hogy bármilyen módon áll is össze a bizottság, mivel sokak érdekét fogja sérteni, hangos ellenzótáborra számíthat. Ennek ellenére a feladatot el kell végezni, hiszen ahogy erre Sólyom László bizottsága is, de az Alkotmánybíróság is utalt, a jogállam és a nem jogállami múlt között éles cezúrát kell vonni, és ezért a nyilvánosság erejével kell világossá tenni, mely politikai megnyilvánulások nem férnek össze a demokratikus értékrenddel, és ezért melyek tekintendők továbbélő antidemokratikus gyakorlatnak. A múlt bűneinek kimondatlanul hagyása nemcsak maga is bűn lenne, hanem azzal fenyeget, hogy az újrakezdés feltételeit nem tudja megteremteni az új kormány. Hiszen a kommunista múlt lezárása nélkül kénytelen lesz a kormány tovább görgetni azokat a politikai súlyokat, amelyek akadályozzák a demokrácia működését. Az emberek igazságérzetét ugyanis egyetlen demokráciában sem szabad figyelmen kívül hagyni. Márpedig a bűnök kimondatlanul hagyása bántja az emberek igazságérzetét.

Ha a fehér könyv összeáll, egy következő kérdés lehet a bűnösök jogi úton történő felelősségre vonása. Ezzel kapcsolatban is Mádl Ferenc szavai lehetnek irányadóak, aki jogásként és volt államelnökként is amellettt érvelt, hogy csak a meglévő jogi eszközök felhasználásával szabad és lehet felelősségrevonást kezdeményezni.

(3. *Politikai közösséget kell teremteni*) A következő tennivaló a kommunista múlt politikai értelemben történt lezárása után egy olyan lépéssorozat végrehajtása, amely azt a célt szol-

gálja, hogy az országban kitört hideg polgárháborúnak is véget vessünk. Idáig meggyőződéseim szerint már nem a bűnösök keresésén keresztül vezet az út, hanem olyan értékek kimondása révén, melyeket a politikai közösség minden tagja magáénak érezhet, és magáénak is kell hogy érezzen. Nevezük bár alkotmányos alapnak, demokratikus-nemzeti minimumnak vagy bármi másnak, egyszerűen és tömören meg kell fogalmazni a közösség értékrendjét.

E felvetésre azt lehet válaszolni, hogy de hiszen van egy ilyen jól körül írt értékcsomag, az a magyar alkotmányos rend, amelyet az alkotmány és az alkotmányos érvénnyel bíró törvények foglalnak magukban, s mely értékeket az Alkotmánybíróság határozatai tesznek explicitté, tételesen kimondottá.

Ha jól értem, e kérdésről bontakozott ki latens – és sajnálom, hogy csak latens, tehát nem személyekhez kötöten direkt – vita Sólyom László köztársasági elnök és Orbán Viktor miniszterelnök-jelölt között. A demokráciáknak ugyanis használna, ha ilyen típusú viták nyíltan, tehát felelősséggel zajlanak. Különösen igaz ez olyan viták esetén, amelyben mind a két fél fontos szempontokra hívja fel a figyelmet.

Orbán Viktor több nyilatkozatában is felvetette, hogy neki bizony alapvető problémái vannak a most érvényes magyar alkotmánnyal. Nem tudja tisztelni azt, mert még mindig átmeneti jellegű, és mert például nem rendelkezik egy olyan általános értékeket kijelölő preambulummal, amellyel sok ország alkotmánya rendelkezik. Az ő véleménye szerint a lengyel alkotmány jó példa lehet erre, mert történetileg vezeti le a lengyel alkotmányos értékrendet, részben a keresztény hagyományokból, de azokat is bevonva ebbe az értékvilágba, akik nem a kereszténységből, hanem más forrásokból jutottak el ezek tiszteletéhez. Orbán szerint az átalakulás folyamatát akkor tudjuk méltóképpen lezárni, ha egy ilyen, az alkotmányos értékeket közvetlenül is érintő, a politikai közösség közös alapjára utaló szakasz is bekerül az új alkotmányba.

Sólyom László – sokak szerint Orbán felvetésére reagálva – azt mondta az Alkotmánybíróság 20. évfordulóján, hogy a magyar alkotmány létező és védendő érték, azon nem módosítani nem, hanem azt betartani és tisztelni kell. Szerinte az alkotmányos kereteket meg kell őrizni, és ez a politikának is felelőssége. Az első magyar Alkotmánybíróság elnöke ráadásul védelmébe vette az Alkotmánybíróságot is, mondván, hogy az teljesítette a rendszerváltás által rábízott feladatot, vagyis érzékelhetővé tette mindenki számára, hogy létezik egy alapszabály, amely keretet ad nemzeti mivoltunknak, és a közösség minden tagjának emberi méltóságát garantálja.

Úgy gondolom, mind a két fél fontos dolgot mondott el ebben a vitában. Ráadásul mind a két fél álláspontjával egyet is értek. Amivel azt is mondom, hogy a két álláspont nem mond egymásnak ellent. Meggyőződéseim szerint nem ellenkezik ugyanis az alkotmányos keretek megőrzésének felelősségteljes követelményével az, hogy felvetjük, azt az alkotmányos szöveget, amely maga utal saját ideiglenességére, véglegesíteni kellene már. Továbbá igencsak megfontolandónak, sőt szükségesnek tartom, hogy húsz évvel a rendszerváltás után egy dokumentumban kimondassanak a magyar alkotmányos értékrend alapértékei. A rendszerváltáskor ugyanis nyilván nem állt még rendelkezésre az az alkotmánybírói gyakorlat, amely az idők során desztillálni tudta ezeket az alapértékeket az

alkotmány szövegéből, a konkrét, felvetődő ügyek kapcsán. Gyakorlati-politikai okok is közrejátszottak abban, hogy az alkotmányban az értékek bújtatottan jelentek meg, vagyis hogy a rendszerváltás értékhiányos maradt. Ráadásul az Alkotmánybíróság gyakorlata is jó ideig a jogbiztonságot fontosabbnak tartotta az igazságosság követelményének érvényesítésénél. Ám a mára kétségtelenül felgyűlt gyakorlat eredményeinek beemelése egy szimbolikus jelentőségű preambulumba nyilván nem mondana ellent az elnöki felvetésnek. Én ugyan egy külön dokumentum megalkotását javasoltam korábban e célra,⁵ de a konkrét forma kidolgozása nyilván nem az elmélet feladata, azt megint az aktuális politikai szereplőknek kell kidolgozniuk. De meggyőződésem, hogy a politikai közösség értékvilágának egyenes kimondása fontos feltétele a közösséggé válásnak. Ebben ugyanis az Alkotmánybíróság, minden tiszteletre méltó tevékenysége ellenére, nem tudott átöröztetést elérni – aminthogy nyilván nem is ez a feladata.

Ám az alkotmánynak igenis az is feladata, hogy keretet adjon a politikai közösségnek, hogy tehát egy olyan szilárd mércét, politikai értékrendet határozzon meg, amelyhez minden politikai résztvevő és minden, politikai jogokkal rendelkező választó kapcsolódni tud. Ami azt is jelenti, hogy nyilván egy ilyen taxatív felsorolásnak kellően általános nyelven kell megfogalmazódnia, és kellően sokszínűnek kell lennie ahhoz, hogy valóban teljesíteni tudja azt a feltételt, hogy politikai állásponttól és ideológiától függetlenül minden polgár magáénak érezhesse – az érzelmi azonosulás ugyanis alapfeltétele egy demokrácia működésének. Másfelől viszont ugyanezen felsorolásnak karakteresnek is kell lennie, vagyis az ország politikai kulturális hagyományrendszerét, azt, ami Magyarországot számunkra hazává teszi, meg tudja fogalmazni – a történelmi örökség ugyanis nem szégyen, hanem politikai identitásképző elem. Állampolgári kötelezettséget pedig csak politikai identitással rendelkező polgároktól lehet racionálisan elvárni.

(4. A szükséges fájdalmas intézkedéseket meg kell hozni) Ha ugyanis nincs meg ez a közös felelősségérzet és kölcsönös szolidaritás a politikai közösség tagjai között, akkor nehéz mivel érvelni a Magyarország előtt álló fájdalmas intézkedéssorozat végrehajtása érdekében. Ezért az új kormánynak úgy kell meghoznia a fájdalmas intézkedéseket, hogy nem kormányzati elődjait állítja pellengérré – épp ennek elkerülésére van szükség a minél objektívabb, tehát nem aktuálpolitikai célzatú fehér könyvre –, hanem megmutatja azt a racionalitást, ami ezen intézkedések meghozatala mellett szól.

Lássuk, milyen döntésekről van szó, és lássuk a meghozataluk mellett szóló racionalitást is röviden.

Magyarország súlyos adósságcsapdában vergődik. És ez nem az IMF-hitel felvételével kezdődött, hanem korábbra datálható. Ezzel nyilván valamit kezdeni kell, és bár felvethető, hogy az új kormánynak az adósságfeltételek teljesítésével kapcsolatban tárgyalásokat kell kezdeményeznie az illetékes partnerekkel, bizonyosra vehető, hogy az adós-

⁵ HORKAY HÖRCHER Ferenc: *Az értékhiányos rendszerváltás. Jogelméleti és politikafilozófiai megfontolások*, Fundamentum 2003/1., 62–72 (kötetben: *A dolgok természete*, szerk. G. Fodor Gábor – Láncki András, Századvég, Budapest, 2009, 79–100; interneten: www.mtaki.hu/docs/etnopolitikai_modellek/horkay_horcher_ferenc_ertekhianyos_rendszervaltas_fundamentum_2003_01.pdf).

ságspirál rövidtávú lassítása, középtávú megállítása és hosszútávú csökkentése érdekében súlyos kiadáscsökkentő intézkedésekre lesz szükség. Ezeknek azonban olyanoknak kell lenniük, amelyek nem lehetetlenítik el a polgárok mindennapi életét és nem fékezik meg a gazdaság kilábalásának folyamatát.

Magyarország súlyos recesszióban van. A világgazdasági válság elsősorban azokra az államokra volt veszélyes, melyeknek gazdasági „immunháztartása” sérült. A magyar gazdaság ilyen volt, elsősorban is súlyos eladósodottsága, másrészt szerkezeti elöregedettsége miatt. A recesszióból való kilábaláshoz gazdaságélénkítő csomagra van szükség, ám ennek forrását is meg kell találni, amely esetleg szintén teherként, például kedvezmények megvonásaként tűnhet fel egyes rétegek számára. Ám a gazdasági válságot érdemes felhasználni az amúgy is akut gondok kezelésére, és ilyen nálunk a gazdasági szerkezet elmaradottsága. Ezért szerkezetátalakító intézkedésekre is szükség lesz, melyek szintén fájdalmasak lehetnek egyesek számára.

Magyarországon az állam túl nagy, az állami kiadások aránytalanul magasak. Ezen sürgősen változtatni kell, ha a nemzetgazdaság működésében változást szeretnénk elérni. Ám e kiadások legnagyobb hányadát azok a nagy szociális rendszerek adják – mint amilyen a nyugdíj és a társadalombiztosítási rendszer –, amelyeknek haszonélvezői, amíg egyáltalán működni tudnak, mi vagyunk. Ráadásul a hazai lakosság demográfiai, mentális-népegészségügyi helyzete katasztrofális. Ezért a Bokros- vagy a Gyurcsány-csomaghoz hasonló durva megszorítások súlyos, káros és hosszú távra kiható következményekkel járnának. A politika művészete lesz ebben a helyzetben a gazdasági szükségszerűségek érvényesítése, úgy, hogy ezt a rövid távon a megszorítások által érintett lakosság is racionálisnak láthassa. A politikai reményt ez esetben az adja, hogy egy új kormány olyan legitimitációval rendelkezhet, amely az intézkedések megtételét lehetővé teszi. Ezért lett volna szükség már korábban az ideiglenes választások megtartására, és ezért fontos az, hogy a választási kampányban a Fidesz értelmesen beszéljen a szükséges intézkedések árnyoldalairól is. Különben a saját, választások utáni helyzetét nehezíti meg.

Mint látható, embert próbáló feladat előtt áll az új kormány és az ország is. Olyan kampányra van szükség, amely e feladat végrehajtását nem lehetetleníti el. Szükség van a kommunizmus örökségének lezárására és a politikai közösség megerősítésére ahhoz, hogy a kormány a gazdaság rendbehozatala felé elindító lépéseket úgy tehesse meg, hogy az ne ütközzön az állampolgárok éles ellenállásába, és ne lehetetlenítse el a gazdaság felindulását és a családok hétköznapi életét.

Mindenkire szükség lesz e feladat megoldása során.

2009. december, University of Notre Dame